

Forrás: <https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2025/03/schweininger-peter-felvetesek-az-1944-es-1950-kozotti-nepmozgasok-kozepiskolai-tanitasahoz-15-04-06/>

Schweininger Péter

Felvetések az 1944 és 1950 közötti népmozgások középiskolai tanításához

A tanulmány célja, hogy ötleteket nyújtson a középiskolai történelemtanításhoz. Szeretné felhívni a figyelmet arra, hogy a második világháború után közel egymillió ember kényszerült elhagyni otthonát a Kárpát-medencében. Ez sok család számára súlyos traumát jelentett. A magyar történelemtankönyvekben azonban egészen a közelmúltig nagyon keveset írtak erről, és az iskolai tantervekben is alig szerepelt a téma. Mostanra a helyzet megváltozott. Végre lehetőségük van a tanároknak arra, hogy részletesebben feldolgozzák ezt a témát! Ez a tanulmány megkísérli a tananyag bővebb ismertetését, és rávilágít a tantárgy tanításával kapcsolatos néhány tévhitre.

Kulcsszavak: kényszermigráció, málenkij robot, a magyarországi németek kitelepítése, csehszlovák-magyar lakosságcsere, székelyek és bukovinai csángók kálváriája, lengyel és görögmenekültek.

Érvek a mélységelvű téma választása mellett

A jelenleg hatályos *Nemzeti alaptanterv*hez tartozó, történelem tantárgyat szabályozó, 9–12. évfolyamnak szánt kerettanterv is lehetőséget ad mélységelvű témák feldolgozására.¹ Ezek során a történelemtanár egy-egy tematikus egységen belül akár jelentős mennyiségű, a tantervi követelményeket kiegészítő ismeretanyaggal bővítheti óráit. A középiskolák utolsó évfolyamában sok esetben már a közlő érettségi témaköreinek alapján választják ki azt az anyagot a pedagógusok, amelyet így, mélyrehatóbb módon, esetleg projektjelleggel szeretnének átadni. Ebből a szempontból is jó választás lehet a második világháború frontjának átvonulását követő Kárpát-medencei népmozgások történetét bemutató órák tervezése. Egyrészt azért, mert a téma még soha ilyen nagy hangsúllyal nem szerepelt a tantervben és az érettségi követelmények között, másrészt pedig azért, mert a különböző kényszermigrációs folyamatok összekapcsolhatók így, ami könnyen elősegítheti a tanulók korszakokon és tereken átívelő, komplex történelmi gondolkodásának fejlesztését. Jelen írásomban kísérletet teszek arra, hogy összegyűjtsék néhány olyan résztémát, amelyeknek sorba rendezett tartalma egy mélységelvű tanórai feldolgozás összefüggő ismeretkorpuszát nyújthatja. Ezen belül külön kitérek a magyarországi németek kitelepítésének interpretálásában ma is gyakran előforduló félreértésekre.

Ezek alapján érdemesnek tartom ismeretátadó tanórai keretekben egymást követően tárgyalni a határon túli magyarság által lakott területek visszacsatolásával, majd újbóli elszakításával kapcsolatos migráció jellemzőit, a bukovinai székelyek és a csángók kálváriáját, a

Schweininger Péter: Felvetések az 1944 és 1950 közötti népmozgások középiskolai tanításához

magyarországi németek kitelepítését, a csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezményhez vezető utat és következményeit, sőt esetleg a Magyarországra menekült lengyel és görög lakosság befogadásának történetét is. Egy ilyen tananyag összeállítása abból a szempontból is rendhagyó mélységelvű megközelítést jelent, hogy az anyagrészek a kerettantervi szabályozás szerint jelenleg különböző tematikus egységekben szerepelnek. Ugyanakkor azt gondolom, éppen ez adná a tanóra egyik különös hozadékát: az itt kibővített ismeretanyagra több helyen is vissza lehet utalni, miközben a folyamatok közötti összefüggés megértésének elősegítése még inkább erősíthető. Ráadásul ezzel egy olyan téma kerül egy (vagy több) óra fókuszába, amely a legutóbbi időkig jellemzően nem kapott sok figyelmet, emiatt vélhetően a diákok előzetes ismeretei sem túl mélyek ezzel kapcsolatosan.

Úgy gondolom, a 2020. évi NAT-hoz kötődő tananyagreform indokoltan bővítette a kényszermigrációs folyamatok tárgyalását, hiszen a fenti, jórészt tragikus népmozgalmi események történeti súlya igen jelentős. Igaz ez annak fényében is, hogy a kommunizmus történetírásában meggyökeresedett tabusítást és bagatellizálást szolgáló hagyomány sokáig fennmaradt a tárgykör elemeinek oktatásával kapcsolatban. Emiatt is hasznos lehet, ha a történelemtanár él a kerettanterv által nyújtott lehetőségekkel, és az ismeretek rögzítését egy mélységelvű tematika megszervezésével is támogatja. Ehhez persze fel kell tenni a kérdést, hogy indokolt-e még több tantárgyi tartalom bevonása ehhez az anyagrészhez. Az igenlő választ egyrészt az indokolja, hogy a kényszermigrációs folyamatokban közvetlenül közel félmillió ember volt érintett a Kárpát-medencében, közvetve pedig bizonyosan több mint egymillió. A második világháborút követő népmozgalmak nagyjából annyi család életében okoztak gyökeres változást, annyi közösségben eredményeztek visszafordíthatatlan átalakulást, és jártak máig ható közvetlen következményekkel, hogy „történelemalakító szerepük” vitathatatlan. Ehhez kapcsolható a közismert tény, miszerint a történelemtudomány egyik járulékos haszna, hogy eredményeivel képes elősegíteni a traumák során keletkező, sokszor hosszútávon megmaradó, sőt átörökítő lelki sebeknek a gyógyulását: különböző sorsok megismertetésével, a kibeszélésre lehetőséget teremtő kutatások és fórumok szervezésével. Ezek kulcsot jelenthetnek ahhoz, hogy az átélt traumát ne tetézzék az elfelejtés, egyben az eljelentéktelenedés folyamata, amely kapcsán az egyén könnyen a társadalom részvétlenségét is érezheti. Ebben a felelősségben természetesen szerves részt vállal a közoktatásban megvalósuló történelemtanítás is.²

Másrészt olyan készségek fejlesztésére, új tartalmi összetevők elemzésére adhat lehetőséget a menekülésekkel és kitelepítésekkel kapcsolatos anyagbővítés, mint például a különböző nézőpontok összevetése, az empátia vagy a korszakokon átívelő gondolkodás fejlesztése. Utóbbi kapcsán az 1945. év hagyományosan cezúrát jelentő szerepét lehet árnyalni az „áttelepítések” második világháború előtti és alatti terveinek ismertetésével, a bukovinai székelyek és a csángók kálváriájának bevonásával, sőt nemcsak az időbeli, hanem a térbeli koncentrációt is el lehet érni a kényszermigrációs folyamatok európai aspektusaira történő utalással. Mindezek mellett több markáns példán keresztül az alapvető tanulság, mely erősíthető a diákok számára, hogy a kitelepítés is egyike azoknak az embertelen, politikavezérelt intézkedéseknek, amellyel nem „oldhatók meg” nemzetiségi kérdések. Továbbá több példával lehetne érzékeltetni – ezzel a történelmi látómezőt szélesíteni és az összehasonlítás képességét gyakoroltatni –, hogy a 20. századra milyen mélységekben valósult meg a magántulajdon koholt vádák alapján, tulajdonképpen rasszista magyarzatokkal lezajló elrablása. Ráadásul egy ilyen tanórán jól bemutathatóvá válna az is, hogy a vidéki emberek elszakítása a szülőföldet jelentő „rögtől” ma már ugyan sokak számára

Schweininger Péter: Felvetések az 1944 és 1950 közötti népmozgások középiskolai tanításához

nem átélhető érzés, de abban az időben ez önmagában súlyos megrázkódtatást jelentett a döntő többségben ártatlan parasztok és iparosok százezrei számára. Ha a végzős tanulóknak sikerül az együttérzés ilyen szintjét felébreszteni, azzal lehetővé válik, hogy kellő kritikával kezeljék például azokat a tudományos életben is megjelent gondolatokat, amelyek szerint a németek marhavagonokkal történt elűzése azért sem volt olyan súlyos eset, mert Németországban később sok egykori magyarországi német közösség újra egymás közelében élhetett.³

Természetesen az ismeretbővítés miatt is fontosnak tartom a téma mélyebb elemzését. Az ide tartozó tényanyag átadása szerintem önmagában is hasznos. Valószínűleg a magyar tanulók csak ennek a témának a kifejtése kapcsán hallhatnak arról, hogy a gyakran az általános választójog ünnepeként beállított választásokat a „demokratikus kísérlet” éveiben már beárnyékolta a németek kollektív jogfosztása, vagy arról, hogy 1946-ban a megyei hatóságok egyik pillanatról a másikra tömegesen hajtották végre az úgynevezett sváb községek előljárási jogának lecserélését egyértelműen rasszista indítékok miatt.⁴ Ennek során sokszor olyan emberek kerültek a falvak vezetőségébe, akik pár hónappal korábban azt sem tudták, hogy létezik az a település, amelynek egyik volt német portájába éppen akkor rendezkedtek be. Emellett, úgy gondolom, a több százezer magyar állampolgár elűzésében való aktív részvételt önmagában is elemzési szempontként kell megjeleníteni a diákok előtt. Ez emelt szinten jelentheti például Dálnoki Miklós Béla, Tildy Zoltán, Nagy Imre vagy Rákosi Mátyás politikai tevékenységének árnyaltabb értékelését az egyik, míg többek között Kovács Béla, Bibó István vagy Mindszenty József közéleti munkásságának megismerését a másik oldalról. Az „összetelepítések”, a „vad kitelepítések”, az „átköltöztetések” mind a kollektív bűnösség elvének alkalmazásához tartozó, máshol egyben nem tárgyalt témát jelentenek. Ilyen atrocitásokban volt része a felvidéki magyaroknak, akik a kitelepítés előtt szintén átéltek többek között a „szétköltöztetés” és a kényszermunka rémét, miközben magyarországi szlovákok vállalkoztak arra, hogy az országot elhagyva, az ismeretlenben kezdjenek új életet. A Délvidéken pedig magyaroknak és németeknek kellett menekülnie többek között a jugoszláv partizánok koncentrációs táborai elől. Azt gondolom, érdemes ezeknek a témáknak az egységes anyagrésszé alakítása egy mélységelvű tematikán belül.

A témafeldolgozás helye

A tantervi szabályozásnak megfelelően a második világháború utáni népmozgások témakörének legtöbb lényeges elemét említik már a tankönyvek, ráadásul ezek kapcsolhatók *A határon túli magyarság tragédiái 1944–46* és a *Demográfiai változások, a népmozgások irányai a világban és Magyarországon 1945-től napjainkig* című érettségi témakörökhöz.⁵ A hatályos, vonatkozó kerettanterv követelményként szabja meg a középiskolák utolsó évfolyama számára többek között a Beneš-dekrétum vagy a lakosságcsere fogalmának ismeretét, illetve például a magyarországi németek kitelepítésének „felidézését források alapján”.⁶ A témához kapcsolódó feladatok pedig – jellemzően emelt szinten – már több írásbeli érettségi anyagában is szerepeltek, és az említett hangsúlynövekedés miatt várható, hogy a jövőben még gyakrabban megjelennek majd.⁷ Ma már nem fordul elő az, mint ami a 2000-es évek első felében is megjelenő, népszerű tankönyv esetében megtörtént: több kiadásban is a Felvidéknek kényszerű búcsút intő magyarok rajkai menetének ismert képe szolgált forrásul a „svábok kitelepítéséhez”.⁸ A két esemény forrásai ma jó helyen szerepelnek a forgalomban lévő középiskolai tankönyvekben, ráadásul az ezekre utaló szöveg, és ezzel

Schweininger Péter: Felvetések az 1944 és 1950 közötti népmozgások középiskolai tanításához

természetesen az információmennyiség is jelentősen bővült az utóbbi években. Az 1990-es évek félmondatos utalásai után a 2000-es években megjelenő tankönyvek már jellemzően egy egész mondatnyi, míg napjainkra általában már egy-két teljes bekezdésnyi terjedelemben, rendszerint több forrással támogatva taglalják például a magyarországi németek kitelepítését és a csehszlovák–magyar lakosságcserét, illetve a többi fent említett migrációs folyamatot is.⁹ Úgy gondolom, ezek nagyon fontos eredmények, és a mai tankönyvi források az alapját jelenthetik a tervezett mélységelvű tematikának is.

Kérdés, hová érdemes ezt tervezni? Mely tematikus egység alkalmas arra a 12. évfolyam számára összeállított történelemtananyagban, hogy az 1944 és 1950 közötti népességmozgások történetére szánt órát ideális helyen megtarthassa a történelemtanár? Joggal merülhet fel több lehetőség is, hiszen a különböző migrációs folyamatok leírása több jelenlegi tematikus egység anyagában is megtalálható a tankönyveinkben. A németek kitelepítése és a csehszlovák–magyar lakosságcsere tárgyalása a vonatkozó kerettanterv útmutatásainak megfelelően ma már külön tematikus egység, *A magyarság és a magyarországi nemzetiségek a 20-21. században* című témakör anyagait lefedő tartalom hangsúlyos elemeiként szerepelnek, rendszerint két külön tankönyvi leckében.¹⁰ Ha a tanár itt tartja meg a kényszermigrációt összegző óráját, mélyítheti az utolsó témakör súlyát, amely sokszor az érettségi előtti sietség közben kimondatlanul is eljelentéktelenedik az osztályokban. Ez esetben az 1940-es évek második fele kiemelt csomóponttá válna a két lecke anyaga között, a többi vonatkozó tartalom feldolgozását más órán, már akár az eredeti, tankönyvi felosztás alapján el lehetne végezni.

Egy másik lehetőség, hogy a második világháború utáni népességmozgások történetét mélységeiben bemutató órát már a korábbi, a *Háborútól forradalomig* című kerettantervi témakörhöz kapcsolódóan megtartja a pedagógus.¹¹ Ebben az esetben a téma mélyítése a bukovinai székelyek és a csángók vándorlásaihoz, a második világháború utáni határváltozásokhoz vagy a málenkij robothoz tudna közvetlenül kapcsolódni a jelenlegi tananyagfelosztás szerint. Ennek a verzióknak az előnye elsősorban az lenne, hogy a döntően politikatörténeti szempontból bemutatott 1945 és 1949 közötti időszak elemzése társadalom- és vidéktörténeti megközelítés bevonásával bővíthetne. Emellett érzékeltetni lehetne a tanulókkal, hogy a demokratikus kísérlet éveinek is nevezett időszak értékeléséhez szervesen hozzátartozik a Magyarországot érintő nagy népességmozgások okainak és következményeinek tárgyalása. Ha a tanár amellettt dönt, hogy ennek a témakörnek a mélységelvű bővítését viszi ebbe az irányba, akkor a későbbi, *A magyarság és a magyarországi nemzetiségek a 20–21. században* című témakör feldolgozásakor már elég csak röviden visszautalni a korábban tanultakra. Ez nem jelenti azt feltétlenül, hogy hangsúlyos viszonyítási pontként ne maradhatna meg a kényszermigrációs események tragédiája az utolsó fejezetben.

A témához tartozó ismeretanyag kialakításának egy lehetséges módja

Hogyan alakítható egy egész (vagy több) tanórát betöltő tananyaggá a második világháborút követő népmozgalmak átadásának folyamata? Valószínűleg hasonló problémával küzdöttek korábban a tananyagfejlesztők a pártállam által tabusított más történelmi témák kapcsán is. Több hangsúlyos, 20. századi történelmi eseménynek ugyanis nincs könnyen strukturálható, tananyaggá alakítható története. Ám mégis sikerült a rendszerváltozás utáni évek folyamatos fejlesztései révén, jellemzően a történelmi vizsgáldás horizontjának egyre tágabb szeletét

Schweininger Péter: Felvetések az 1944 és 1950 közötti népmozgások középiskolai tanításához

bevonva szakmailag igényes módon tananyagot alkotni. Hasonló logikát érdemes lehet követni jelen cikk témája kapcsán is. A második világháborút követő népmozgásokat taglaló anyag rész a következő altémákból is épülhetne fel:

1. Az újabb impériumváltásokhoz kapcsolódó migráció jellemzői és az etnikai tisztogatások
 - előzmények: a magyar állami szervek és a helyi nemzetiségek viszonya a visszacsatolt országrészekben: „a kis magyar világok”, „hideg napok”; a magyar és a szomszéd népek vándorlásai a visszacsatolt területeken (okok és következmények); a front átvonulásának újabb migrációs hatásai; a front átvonulása utáni etnikai tisztogatások (pl. Maniu-gárda, Csúrog, Jarek).
2. A málenkij robot
 - az elhurcolások természete, száma, irányai; az elhurcoltak sorsa; az esetleges hazatérés utáni hallgatási kötelezettség.
3. A németek kitelepítéséhez vezető út és az elűzés menete Magyarországon
 - előzmények: kettős identitás, Volksbund, SS-(kényszer)sorozások, Hűségmozgalom, Horthy véleménye Hitler kitelepítési tervéről; a felelősség kérdése: Potsdam kontra magyar kormány; a Dálnoki Miklós- és a Tildy-kormány hozzáállása a „svábkérdéshez”; a svábellenes propaganda; a döntő szavazás az 1945. december 22-i minisztertanácsi ülésen; a kitelepítés megkezdése (1946. január 19.); propaganda és valóság: elsősorban gazdasági és nem politikai alapon különböztették meg a svábokat, törvénytelenek, marhavagonok; az elűzöttek száma; az elűzés helye (térkép); „a sváb községek autonómiájának felfüggesztése”; az otthonmaradók „összetelepítése”; az új telepések érkezése; jogfosztás 1950-ig.
4. A csehszlovák-magyar lakosságcserehez vezető út és az elűzés menete
 - a csehszlovák kormány magyarellenes kezdeményezései: kassai kormányprogram, Beneš-dekrétum, kényszermunka, pl. a pozsonyligetfalui mészárlás; csehországi „széttelepítés”; Potsdam válasza a csehszlovák kormánynak a „magyarkérdésben”; reszlovakizáció; magyarellenes propaganda a csehszlovák sajtóban; a magyar kormányok ellenállása; a lakosságcsere-egyezmény (1946. február 27.); önkéntesség és kényszer a lakosságcsere kapcsán: magyarországi szlovákok és csehszlovákiai magyarok; a lakosságcsere tere (térkép) és számai; a lakosságcsere folyamatának kapcsolata a svábok kitelepítésével.
5. A bukovinai székelyek és a csángók kálváriája
 - előzmények: nemzetpolitikai tervek a Horthy-korszakban a bukovinai székelyek és a csángók betelepítéséről; a délvidéki betelepülés okai és következményei; magyarellenes intézkedések Jugoszláviában; menekülés a Délvidékről; a magyarországi letelepülés.

Schweininger Péter: Felvetések az 1944 és 1950 közötti népmozgások középiskolai tanításához

6. Élet az „új hazában”

- a magyarországi németek életviszonyai Németországban: lágerek, a „*magyar cigányok*” toposz tárgyalása; a „*visszaszökő svábok*”; az elűzött felvidéki magyarok jellemző gazdasági lehetőségei a lakosságcsere után, a korábbi felvidéki állapothoz képest; a megbolygatott nemzetiségi települések közösségeinek jellemzői Magyarországon az eseményeket követő években.

7. Lengyel és görög menekültek Magyarországon

- lengyel menekültek befogadása a második világháború alatt; balatoni táborok, iskolák; a lengyelek hazatérése, görögök Magyarországon a polgárháború miatt 1948-tól; Görögfalva (Beloianisz); a befogadások szerepe a nemzetközi diplomáciai térben.

Ajánlott irodalom:

- Tóth Ágnes (1993): *Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései*. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét.
- Sajti Enikő (2004): *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- László Péter (2004): *Fehérlaposok. Adalékok a magyar–csehszlovák lakosságcsere egyezményhez*. Völgysegi Tájékoztató Alapítvány, Szekszárd.
- *Integrációs stratégiák a magyar kisebbség történetében* (Disputationis Samarienses, 7.). (2006). Bárdi Nándor – Simon Attila (szerk.). Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja.
- Kapronczay Károly (2019): *Lengyelek és magyarok. Fejezetek az 1939 és 1944 közötti időszak történetéből*. Magyar Orvostörténelmi Társaság. Magyar Tudománytörténelmi és Egészségtudományi Intézet, Budapest.
- Vincze Xénia (2020): *Az első 70 év. Beloianisz falu története (1950–2020)*. Görög Intézet, Budapest.
- *GUPVI – GULAG. Magyarok a szovjet lágerbirodalomban 1944/45–2019/20. A Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága VIII. nemzetközi konferenciájának tanulmánykötete*. (2021). Bognár Zalán – Muskovics Andrea Anna (szerk.). Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága, Miskolc.

Természetesen más hangsúlyok, altémák (akár a háborús bűnösöknek kikiáltott személyek országon belüli internálása már 1945-ben) és egyéb ismeretek beemelése is szükséges lehet egy bővebb tananyag összeállításához. Sokat segítené, ha sikerülne egy szakszerű és egyszerű, de mégis csak ezeket az eseményeket jelölő, a közoktatásba (és a köztudatba) könnyen átültethető gyűjtőfogalmat rendelni ezekhez az összetett eseményekhez. Ennek megalkotása azért is nehéz, mert a kényszermigráció legkülönbözőbb formáiból épül fel ez a tananyag. Egyszerre kell itt tárgyalni a deportálás, a menekülés, a telepítés, az elhurcolás és a befogadás természetét is, ráadásul mindezt több népcsoport esetében. Abból mindenesetre ki lehet indulni, hogy van legalább négy közös jellemző ezekben a folyamatokban: mindegyik valamilyen kényszer (1) hatására létrejött migrációt (2) takar, amely a Kárpát-medencében (3), az egykori történelmi Magyarország területén zajlott le, és közvetlenül a második világháború frontjának átvonulásakor vagy az azt követő években (4) történt.

Schweininger Péter: Felvetések az 1944 és 1950 közötti népmozgások középiskolai tanításához

Egy fentihez hasonló tematikájú óra természetesen alkalmas lenne egy korábbi, *A két világháború közötti népmozgások szembenállása* című tematikai egységben tárgyalt összeurópai kényszermigrációs folyamatokra irányuló visszautalásra is.¹² Ugyanakkor érdemes elgondolkodni azon is, hogy nem jelenthetne-e éppen ez a téma egy újabb, jó lehetőséget arra, hogy a magyar és az egyetemes történet egy leckén belüli tárgyalására. A fenti témákat feldolgozó tanórához feladatként lehetne kijelölni azt, hogy a diákok ábrázolják térképen a ki- és betelepülések irányát, érzékeltessék azon a volumenüket, ezzel is rögzítve a közöttük lévő összefüggéseket, a nem egyszer konkrét ok–okozati viszonyokat. Bár jelen írásnak nem célja, hogy módszertani javaslatokat nyújtson a tanóra(k)hoz, könnyen belátható, a téma számos feldolgozási lehetőséget ad az egyéni sorsok láttatásától kezdve az egyes népcsoportok kultúrájának, az országos politikai motivációknak, a migráció sajátosságainak akár fényképes vagy videós bemutatásán át. Sőt az egyes népmozgások egymással összefüggő, de mégis jól lehatárolható tárgykörei kiválóan alkalmasak arra, hogy a pedagógus csoportos projektmunkát szervezzen köréjük. Egy tanórán kívüli munka során akár plakát formájában is megjelenítheti egy-egy csoport az egyes migrációtörténetek jellemzőit, még talán azonos elemzési szempontok alapján is. Például: a népességmozgás földrajzi tere, a népcsoport kultúrája, politikai reakciók, sajtóvisszhang, egyéni sorsok, a migráció következményei társadalmi szempontból a kibocsátó és befogadó helyen, a népcsoport élete ma.

A németek kitelepítésével kapcsolatos, fent megjelölt előzmények a második világháborút vagy a Horthy-korszak politikai viszonyait tárgyaló anyagrészt egyikében is bemutatásra kerülhetnek. A magyar–német együttélés sajátosságait a két világháború közötti Magyarországon azért tartom fontosnak megemlíteni, mert a németek létszámukat tekintve elég jelentősek voltak ahhoz, hogy a velük kapcsolatban kifejtett tervek – a zsidósággal összefüggésben megjelenő gondolatok mellett – az akkori kormányok és pártok nemzetpolitikai elképzeléseinek nem elhanyagolható részét jelentsék. Ehhez pedig szükség van a hazai németek korabeli, Magyarországgal kapcsolatos identitásának ma már jól dokumentált bemutatására is.¹³

Gyakran előforduló, vitatható értelmezések a téma tanításában, különös tekintettel a magyarországi németek kitelepítésének narratívájára

Korábban már utaltam arra, hogy mekkora utat járt be az elmúlt évtizedekben a téma feldolgozásának szempontjából a magyarországi történelemtanítás. A mai tankönyveink például kivétel nélkül alkalmasak arra, hogy a tanárok változatos forrásokon keresztül különböző nézőpontokból elemezzék diákjaikkal a második világháború utáni kényszermigráció-történetét. Ez az örömdetes helyzet azért is bír különös értékkel, mert a történetírásban a téma ideologikus interpretációjának erőteljes toposzai gyökeresedtek meg a kommunizmus évtizedeiben. Ezek sokszor olyan észrevétlenül bújnak meg a narratívaalkotás faktorai között, hogy még az objektivitásra törekvő történészek magyarázatait is könnyen egykori politikai szándékok által lefektetett vágányokra terelhetik. A szintézisszerű modellek megalkotásakor ezek a szándékok rendszerint a bűn elkendőzésére, a kényszermigrációs intézkedések embertelenségének elhallgatására irányultak. Az eljelentéktelenítés eszközei például hagyományosan az eufemisztikus fogalomhasználatban, a felelősségelhárításban, az intézkedések jogosságát sugalló magyarázatokban és a kitelepítéssel sújtott személyek számának – abszolút vagy relatív értelemben vett – csökkentésében nyilvánultak meg. Azonban ma már rendelkezésre állnak olyan kutatási eredmények is, amelyek segítenek

Schweininger Péter: Felvetések az 1944 és 1950 közötti népmozgások középiskolai tanításához

abban, hogy a történeti interpretáció hangsúlyai a közoktatásban is tovább finomíthatók legyenek.

Több szakember felhívja a figyelmet arra, hogy az „áttelepítés” és „kitelepítés” kifejezések tulajdonképpen a korabeli döntéshozók által használt szándékos eufemizmus továbbélését jelentik, és bizonyos esetekben indokoltabb lenne a nyugati szakirodalomban már bevett „elűzés” vagy „elhurcolás” szó alkalmazása.¹⁴Ezek vitathatatlanul érzékletesebben kifejezik a folyamatok drasztikusságát, és a tényt, hogy a második világháború után erőszakkal mobilizált százezrek a házuk mellett a hazájukat is elveszítették. Ehhez hozzátenném, hogy talán éppen a kitelepítés fogalmának sematikus használata is elősegítette azt, hogy ma a történeti diskurzusból gyakran hiányzik legalább százezer ember sorsának a számbavétele. Azoké, akiket nem űztek el abból az államból, amelyben éltek, ugyanakkor házukból ugyanúgy kiűzték őket, mint külföldre elhurcolt sorstársaikat. Ha a Rákosi-korszakban a Hortobágyra kényszerített családok jogfosztására a kitelepítés kifejezést használjuk, akkor nyilvánvalóan a zömmel 1945-től végbement, szintén az állami szervek által irányított összes lakóingatlan-eközobást is annak kell neveznünk többek között a csehszlovákiai magyarok vagy a magyarországi németek esetében. Így viszont újra kell gondolni azokat a számokat, amelyeket ezeknek a társadalmi csoportoknak a „kitelepítése” kapcsán rendszeresen szerepeltetnek a szintézisek. Szintén indokolt lenne a felvidéki magyarok 1945 utáni kálváriájának gyűjtőpontjában álló lakosságcsere jelzőjének egységesítése. Itt valószínűleg az okozza a bizonytalanságot, hogy nem egyértelmű, a jelző a két korabeli kormány megállapodására vagy a két Kárpát-medencei nép „cseréjére” irányul-e. Jelenleg három különböző variáns váltja egymást az egyes szakszövegekben, oktatási anyagokban: csehszlovák–magyar, magyar–csehszlovák, szlovák–magyar.

A továbbiakban a kutatási területemet érintő téma, a magyarországi németek történetének tárgyköréből hozok még néhány példát arra vonatkozóan, mely – sokszor tisztázatlan – részletekkel találkozhat a pedagógus a téma tanítása közben. Az elűzés felelősségének kérdése terén például a történeti narratíva leghosszabb ideje fennmaradó toposza az, hogy a világháború győztes nagyhatalmai Potsdamban döntöttek a kelet-közép-európai németiség sorsáról, így a korabeli magyar kormány is tulajdonképpen egy külső, nagyobb erő akaratának volt kénytelen alávetni magát. Ma már egyetértés mutatkozik a téma kutatói között abban, hogy ez minimum kérdéses, de többen meggyőzően érvelnek a közép-európai kormányok elsődleges felelőssége mellett. Eszerint a Potsdamban lefektetett számok csak az elűzendő német csoportok maximális nagyságát jelölték ki, miután az ötlettel a csehszlovák, a lengyel és a magyar kormány megkereste a győztes hatalmakat. A szövetségesek számára nem jelentett fontos témát a kelet-közép-európai németiség ügye, a kitelepítés előmozdítását elsősorban a fenti államok kormányai kezdeményezték – a Szovjetunió támogatásával –, majd a potsdami határozat szövegére már az eseményekkel egyidőben indokként, egyfajta legitimitációként hivatkoztak.¹⁵ Ez alapján írnak ma a kutatók a felelősség kérdése kapcsán Potsdam-legendáról.¹⁶

A nemzetközi tényezők (például a csehszlovák kormány magatartása) mellett érdemes azt – az eddig ritkán említett – szempontot is felvetni, hogy a korabeli magyar kormányból ki szavazott a németek elűzésére végül alapot adó rendelettervezet mellett. Ez amiatt is hasznos lehet, mert a tanulók újabb aspektusból nyerhetnek betekintést a koalíciós időszak vezető politikusainak és pártjainak összetett dilemmáiba. A Tildy-kormány 1945. december 22-i minisztertanácsi ülésén a jelenlévő miniszterek közül az összes kommunista (Gerő Ernő,

Schweininger Péter: Felvetések az 1944 és 1950 közötti népmozgások középiskolai tanításához

Molnár Erik, Nagy Imre, Rákosi Mátyás) és parasztpárti (Keresztury Dezső) igennel szavazott, miközben a kisgazdák közül négy fő igennel (id. Antall József, Balla Antal, Dobi István, Gordon Ferenc), ugyanennyi nemmel (Bárányos Károly, Gyöngyösi János, Kovács Béla, Tombor Jenő), a szociáldemokraták közül egy igennel (Bán Antal), egy pedig nemmel (Ries István) voksolt a svábok „kitelepitésére”. A minisztertanácsi ülés jegyzőkönyvének szövegéből kiderül, hogy a miniszterelnök is az elűzés mellett foglalt állást.¹⁷ A szavazásról tudósító listát közölt már egy, az Országos Levéltár által kiadott, 2005-ben megjelent forráskiadvány is, ám ebben egy miniszter neve kimaradt a listáról, és – vélhetően emiatt – a szavazati oszlopok tartalmi is elcsúsztak az eredeti dokumentumhoz képest. Ugyanakkor az ebben közölt szöveg bizonyos részei, a kérdésről megnyilvánuló politikusok véleményei szintén alkalmasak lehetnek arra, hogy tanulságos forrásként szolgáljanak a korszak történetéhez.¹⁸

A magyarországi németek elűzésének utólagos legitimálásához szolgáló eszköz volt évtizedeken át a történetírásban az események valamiféle jogosságának hangsúlyozása is. Ezen a téren is egyértelmű volt a cél: az intézkedésekkel egyidőben a politikai propaganda, később pedig a történetírás is azt harsogta az ügy kapcsán, hogy a svábok hazaárulók voltak, Hitler államát kiszolgáló nácik. Erre bizonyítékkul rendszerint a Volksbund tevékenységét és az SS-sorozások tényét hangsúlyozták,¹⁹ elhallgatva az utóbbi eset kapcsán a németek által gyakran tanúsított ellenállást,²⁰ vagy azt a tényt, hogy a többségük sohasem volt a Volksbund tagja.²¹ Ma már több történész érvel amellett, hogy a Volksbund szerepét, tevékenységét, politikai céljait tekintve a szervezetet árnyalt megközelítésben helytelen sommásan „nácinak” bélyegezni.²² Fontosnak tartom, hogy a közoktatási tananyagok ezekre az összefüggésekre is utaljanak, ha a Volksbund vagy az SS-sorozások szerepét is érintik a téma tárgyalásakor. A magyarországi németek jellemző, úgynevezett kettős identitását, amelynek alapja volt a két világháború között, hogy egyszerre tartották magukat németnek és magyarnak, ma már szintén több kutató eredménye megerősíti.²³ A „*mi, svábok mindig jó magyarok voltunk*”²⁴ mentalitására utaló kézzelfogható jel például az elűzés során a különböző marhavagonokra rajzolt nemzeti címerek, hazafias érzést sugalló, magyar nyelvű feliratok, az oldaldeszkákba szúrt magyar zászlók sora is.

A magyarországi németek elűzésének interpretációjában gyakran visszatérő elem annak nyomatókos közlése, hogy Magyarországról *csak* a népcsoport felét telepítették ki. Ez valóban érvényes elemzési szempont lehet. Csehszlovákiához vagy Lengyelországhoz képest arányaiban tényleg sokkal több német maradhatott az országban, ugyanakkor fontosnak tartom annak érzékeltetését is, hogy ez a tény egyrészt nem enyhíti a Magyarországról elűzött százezrek sorsának tragikusságát, sőt elválasztásuk otthon maradó szüleiktől, testvéreiktől, barátaiktól vagy éppen szerelmeiktől akár fokozhatták traumájukat. Másrészt az összehasonlítás elemzési eszközével élve érdemes további országok németekkel szembeni magatartását is megemlíteni. Már csak azért is, mert például Jugoszlávia vagy Románia kapcsán olyan német népcsoportok drámai sorsával is szembesülhetnek a diákok, amelyek korábbi történelmi korokban a magyar állam területén éltek, és akikről már tanultak is, mint például a bácskai, a bánáti vagy a szatmári svábok, illetve az erdélyi szászok.

A magyarországi németek elűzésének relativizálására alkalmas toposz még a „visszaszökő svábok” állítólagos nagy létszámának az előbbi bekezdésben említett jellemzőkkel történő párhuzamba állítása. Ez elősegítheti, hogy a diák úgy érezze: viszonylag kevés németet telepítettek ki, de közülük *sokan* visszatértek. Vagyis könnyen úgy értelmezhető az üzenet, hogy a németek elűzésének különösebben jelentős, hosszú távú következménye még

Schweininger Péter: Felvetések az 1944 és 1950 közötti népmozgások középiskolai tanításához

demográfiai–etnikai szempontból sem volt. Úgy tudom, semmilyen pontos számadatot tartalmazó forrásunk nincs arra vonatkozóan, hogy mennyi német költözött vissza Magyarországra az elhurcolása után. Tóth Ágnes a témában publikált, 2008-ban megjelent monográfiájában az összes németajkú elűzött maximum 5–6%-ára teszi az úgynevezett „visszaszökő svábok” arányát.²⁵ A létszámok tekintetében a fentebb már említett gyakorlat is komoly értelmezési torzításokhoz vezethet: az összefoglalók többsége eleve nem számolja a kitelepített németek közé azokat, akiket nem űztek el külföldre, hanem az országhatárokon belül maradhattak azok után is, hogy az állam elvette házukat, illetve egyéb ingó és ingatlan vagyonuk egy részét vagy egészét. Ha az ő sorsukról sem akarunk megfélemlíteni, akkor a „svábok kitelepítésének” mára rögzült létszámadatát majdnem a duplájára kell emelni.

Zárszó

A kutatások jelenlegi eredményei alapján megállapítható, hogy Magyarországon a második világháború frontjának átvonulása után 1555 településen²⁶ nagyjából 500 ezer német ajkú magyar állampolgárra vonatkoztak a kollektív bűnösség elvén alapuló jogfosztó intézkedések, amelyek egy részét már 1945 elején érvénybe léptették, például a földosztás során.²⁷ A második világháború frontjának átvonulása után mintegy 350 ezer magyarországi németet kényszerítettek mindenféle egyénre szabott bírósági eljárás nélkül arra, hogy elhagyja többek között házának, műhelyének, borospincéjének, állat- és földállományának egy részét vagy egészét. A Vörös Hadsereg katonái külön is vadásztak a magyarországi németekre.²⁸ A nemzetiség tagjai közül – sok más etnikai csoport mellett – 64 ezer főt így a Szovjetunióba deportáltak.²⁹ Emellett az 1945 és 1950 között működő magyar állami szervek kitelepítettek megközelítőleg további 280 ezer németet,³⁰ebből körülbelül 170 ezer főt³¹ el is űztek az országból, miközben elkoboztak 1472 településen 646 ezer katasztrális hold földet.³²

A magyarországi németektől elvett ingatlanokba kisebb részben a korszakban politikailag is kegyeltnek számító művészek és értelmiségiek,³³ nagyobb részben pedig a Csehszlovákiából ártatlanul elűzött nagyságrendileg 90 ezer magyar,³⁴ a Délvidékről az országba menekült körülbelül 14 ezer székely többsége,³⁵ illetve közel 130 ezer korábban is a trianoni Magyarország területén élő zömmel agrárproletár költözött.³⁶ Így a félmilliónál is több embert közvetlenül érintő Kárpát-medencei népeségmozgások jelentős hányada összeért ezen a ponton. Másfelől megközelítve, egyéb csoportokat is érintve érdemes szemügyre venni egy 1946 végéről származó statisztikai jelentés adatait, amely szerint már akkor 97 520 fő Romániából, 84 800 fő Jugoszláviából, 70 150 fő Csehszlovákiából és 14 840 fő Kárpátaljáról származó, zömmel magyar menekült érkezett az országba.³⁷ A rideg számok mögött döbbenetes egyéni sorsok, sokszor máig feldolgozatlan traumák, milliányi megszakadt kapcsolatok, megbolygatott élet áll.

Magyarország településeinek több mint felét biztosan érintették a második világháborút követő embertelen népmozgások. A mai magyar iskolákban tanuló diákok számottevő részének családja közvetlenül is átélte tehát a kényszermigrációs folyamatokat. Az ő családjaik és településeik múltjának megismerését is segítheti a téma mélységelvű kifejtése a történelemórán. Ezt ráadásul korábban nem látott szinten támogatják a jelenlegi tantervek és a frissen megjelent tankönyvek. A történelemtanáron múlik, hogy mely témákat dolgozza fel mélységelvűen a diákjaival a 20. század eseményeinek tanítása során. Úgy gondolom, indokolt ezek közül az 1944 és 1950 közötti népmozgások történetét választani.

Schweininger Péter: Felvetések az 1944 és 1950 közötti népmozgások középiskolai tanításához

*

A cikk elkészüléséhez nyújtott segítségét ezúton is köszönöm trefortos kollégáimnak, Bán Áronnak, Farkas Katalinnak, Kiss Csillának és Szemethy Tamásnak.

FORRÁSOK ÉS FORRÁSKIADVÁNYOK

- A 2020-as NAT-hoz tartozó tartalmi szabályozók. Kerettanterv a gimnáziumok 9–12. évfolyamainak számára. Történelem 9–12. évfolyam 1–2. *Oktatási Hivatal*: https://www.oktatas.hu/kozneveles/kerettantervek/2020_nat/kerettanterv_gimn_9_12_evf (Letöltés: 2024. október 29.) A továbbiakban: Kerettanterv (2020)
- A magyarországi német lakosságnak Németországba való áttelepítése. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. XIX-A-83-a. Az államigazgatás felsőbb szervei (1868–2014), Minisztertanács (Testület). Jegyzőkönyvek és mellékleteik (1945–1990). 1. napirendi pont, 76. jegyzőkönyv, 1945. december 22. 13.
- Az ideiglenes nemzeti kormány 600/1945. M. E. számú rendelete a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhözjuttatásáról. *Magyarországi Rendeletek Tára (1946) 79. évf. I–VI. füzet*. Magyar Belügyminisztérium, Budapest, 55.
- Bödő István – Czetz Balázs (szerk.) (2009): „Ígéretekben nem lesz demokrácia!”. *Dokumentumok Fejér megye történetének tanulmányozásához 1945–1949*. (Fejér Megyei Történelmi Évkönyv 29.) Fejér Megyei Levéltár, Székesfehérvár.
- G. Vass István (szerk.) (2005): *Tildy Zoltán kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei. 1945. november 15.–1946. február 4.* (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 41.). Magyar Országos Levéltár, Budapest.
- Közismereti érettségi vizsgatárgyak 2024. május-júniusi vizsgaidőszaktól érvényes vizsgakövetelményei. (2020-as Nat-ra épülő vizsgakövetelmények). Történelem. *Oktatási Hivatal*: https://www.oktatas.hu/kozneveles/erettsegi/kozismereti_vizsgatargyak_2024tol (Letöltés: 2024. okt. 29.)
- 2005. évi októberi és 2016. évi októberi emelt szintű írásbeli érettségi feladatlapjait. *Oktatási Hivatal*: <https://www.oktatas.hu/kozneveles/erettsegi/feladatsorok> (Letöltés: 2024. okt. 29.)

IRODALOM

- SAJTI Enikő (2004): *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- ABLONCZY Balázs (2024): *Az utolsó nyár. Magyarország, 1944*. Jaffa Kiadó, Budapest.
- ARATÓ Endre (1961): Der „Volksbund der Deutschen in Ungarn” – eine Fünfte Kolonne des Hitlerfaschismus. Bemerkungen zu einigen „historischen” Arbeiten Johann Weidleins. In:

Schweininger Péter: Felvetések az 1944 és 1950 közötti népmozgások középiskolai tanításához

- Donnert, Erich: *Jahrbuch für Geschichte der UdSSR und der volksdemokratischen Länder Europas. Band 5.* Rütten & Loening, Berlin, 289–296.
- BINDORFFER Györgyi (1997): Nyelvében él az etnikum? Identitás, nyelvi és kulturális reprezentáció egy magyarországi sváb faluban. *Szociológiai Szemle* 7. évf. 2. sz. 125–141.
 - BORHEGYI Péter – NÁRAY Mihály (2024): *Történelem* 12. Oktatási Hivatal, Budapest.
 - BORONKAI Szabolcs – GIANONE András – KORMOS Zoltán – KOVÁCS Örs – TAMÁSINÉ MAKAY Mariann (2024): *Történelem* 12. 2. kiadás. Szent István Társulat, Budapest
 - TÓTH Béla – HAJDU János (1962): *Der Volksbund in Ungarn.* Pannónia Könyvkiadó, Budapest.
 - G. VASS István (2005): Bevezetés. In: G. VASS István (szerk.): *Tildy Zoltán kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei. 1945. november 15.–1946. február 4.* (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 41.). Magyar Országos Levéltár, Budapest, 7–73.
 - GÁRDONYI Jenő (1946): A békásmegyeri sváb ingatlanok új gazdái. *Magyar Nemzet*, 2. évf. 253. sz. 3. (nov. 10.)
 - GÁRDONYI Jenő (1946): Háborús bűnösök és volksbundisták ingatlanait kobozták el vagy váltják meg. *Magyar Nemzet*, 2. évf. 256. sz. 5. (nov. 14.)
 - GYÁNI Gábor (2016): *A történelem mint emlék(mű).* Kalligram, Budapest.
 - KESZEI András (2015): *Emlékek formájában. Egyéni, társadalmi és kulturális hatások a múlt felidezésében.* L'Harmattan Kiadó, Budapest.
 - KOLOZSI Ádám (2016): Mi svábok, jó magyarok voltunk. *Index jan. 19.*
https://index.hu/tudomany/tortenelem/2016/01/19/svabok_deportalasa_kitelepitese/
(Letöltés: 2024. okt. 31.)
 - KOVÁCS Éva (2004): Az elűzések európai emlékezete. Avagy hogyan emlékezünk a németek kitelepítésére a Soá fényében. *Regio* 12. évf. 1. sz. 111–118.
 - MARCHUT Réka (2014): *Töréspontok. A Budapest környéki németesség második világháborút követő felelősségre vonása és annak előzményei (1920–1948).* MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Magyar Történelmi Társulat – Budaörsi Passió Egyesület, Budapest–Budaörs.
 - MÁRKUS Beáta (2021): A német származású lakosság Szovjetunióba deportálása a délkelet-magyarországi lokális források tükrében, 1944/1945. In: VIRÁNYI Péter (szerk.): *Európa 1944–1945.* MTA II. világháború története albizottság. Budapest, 170–195.
 - *Mi svábok, mindig jó magyarok voltunk!* (2021) Dokumentumfilm. Rendező: LÁSZLÓ Gábor.
 - *Otthonatlan emlékezet. Emlékkönyv a csehszlovák–magyar lakosságcsere 60. évfordulójára.* MOLNÁR Imre – SZARKA László (szerk., 2007). MTE Kisebbségutató Intézet, Kecskés László Társaság, Komárom.
 - RITTER György (2022): „Oh, Vaterland, warum ließt Du es geschehen? Ó, hazánk, miért hagyta, hogy ez így legyen?” A magyarországi németek alávetettségi narratívája az Észak-Dunántúlon (1940–1970). Disszertáció. PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola. „Európa és a magyarság a 18–20. században” Doktori Program, Pécs.
 - RUTSCH Nóra (2010): Magyarország miért? A magyarországi németek kitelepítésének néhány kérdése. *Történelemtanítás, (XLV.) Új folyam I. évf. 4. sz.*
<https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2010/12/rutsch-nora-magyarorszag-miert-a-magyarorszag-i-nemetek-kitelepitesenek-nehany-kerdese-01-04-10>

Schweininger Péter: Felvetések az 1944 és 1950 közötti népmozgások középiskolai tanításához

- SALAMON Konrád (2002): *Történelem IV. a középiskolák számára*. 9. kiadás. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- SEEWANN, Gerhard (2015): *A magyarországi németek története 2*. Argumentum Kiadó, Budapest.
- SPANNENBERGER Norbert (2020): A magyarországi németek politikai mobilizációja (1920–1945). In: Eiler Ferenc – Tóth Ágnes (szerk.): *A magyarországi németek elmúlt 100 éve. Nemzetiségpolitika és helyi közösségek*. Társadalomtudományi Kutatóközpont, Argumentum Kiadó, Budapest, 126–142.
- SZÁRAY Miklós (2024): *Történelem 12. a középiskolák számára*. Oktatási Hivatal, Budapest.
- TÓTH Ágnes (1993): *Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései*. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét.
- TÓTH Ágnes (2008): *Hazatértek. A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezetek*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- UNGVÁRY Krisztián (2013): *A Horthy-rendszer mérlege. Diszkrimináció, szociálpolitika, antiszemitizmus Magyarországon*. Jelenkor Kiadó – Országos Széchényi Könyvtár, Pécs–Budapest.
- ZINNER Tibor (2004): *A magyarországi németek kitelepítése*. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 118.
- ZOMBORY Máté (2019): *Traumatársadalom. Az emlékezetpolitika történeti-szociológiai kritikája*. Kijárat Kiadó, Budapest.

ABSTRACT

Schweininger, Péter

Reflections on the teaching of population movements between 1944 and 1950 in secondary schools

This study aims to provide ideas for teaching history in secondary schools. It would like to draw attention to the fact that after the Second World War, nearly one million people were forced to leave their homes in the Carpathian Basin. This was a severe trauma for many families. Until recently, however, very little was written about this in Hungarian history textbooks, and the subject was hardly ever included in school curricula. Now the situation has changed. Finally, teachers have the opportunity to explain it in more detail! This study attempts to provide an extended outline of the curriculum and to highlight some of the misconceptions about the teaching of the subject.

Keywords: forced emigration, the Malenky robot, the expulsion of Germans from Hungary, the Czechoslovak-Hungarian population exchange, the Calvary of the Szeklers and Csángos of Bukovina, Polish and Greek refugees.

Schweininger Péter: Felvetések az 1944 és 1950 közötti népmozgások középiskolai tanításához

JEGYZETEK

- ¹ A 2020-as NAT-hoz tartozó tartalmi szabályozók. Kerettanterv a gimnáziumok 9–12. évfolyamainak számára. Történelem 9–12. évfolyam 1–2. Oktatási Hivatal: https://www.oktatas.hu/kozneveles/kerettantervek/2020_nat/kerettanterv_gimn_9_12_evf (Letöltés: 2024. okt. 29.) A továbbiakban: Kerettanterv (2020)
- ² Lásd erről például: KESZEI András (2015): *Emlékek formájában. Egyéni, társadalmi és kulturális hatások a múlt felidézésében*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.; GYÁNI Gábor (2016): *A történelem mint emlék(mű)*. Kalligram, Budapest. ZOMBORY Máté (2019): *Traumatársadalom. Az emlékezetpolitika történeti-szociológiai kritikája*. Kijarat Kiadó, Budapest.
- ³ KOVÁCS Éva (2004): Az elűzések európai emlékezete. Avagy hogyan emlékezzünk a németek kitelepítésére a Soá fényében. *Regio* 12. évf. 1. sz. 111–118.
- ⁴ Fejér vármegyére vonatkozóan lásd például: Az alispán jelentése a főispánhoz a németek lakta települések autonómiájának felfüggesztéséről. Székesfehérvár, 1946. január 23. In: BÖDŐ István – CZETZ Balázs (szerk., 2009): *„Ígéretekől nem lesz demokrácia!”. Dokumentumok Fejér megye történetének tanulmányozásához 1945–1949.* (Fejér Megyei Történeti Évkönyv 29.). Fejér Megyei Levéltár, Székesfehérvár, 151.
- ⁵ Közismereti érettségi vizsgatárgyak 2024. május-júniusi vizsgaidőszakról érvényes vizsgakövetelményei (2020-as NAT-ra épülő vizsgakövetelmények). Történelem. Oktatási Hivatal: https://www.oktatas.hu/kozneveles/erettsegi/kozismereti_vizsgatargyak_2024tol (Letöltés: 2024. okt. 29.)
- ⁶ Kerettanterv (2020) 45.
- ⁷ Lásd például: 2005. évi októberi és 2016. évi októberi emelt szintű írásbeli érettségi feladatlapjait. Oktatási Hivatal: <https://www.oktatas.hu/kozneveles/erettsegi/feladatsorok> (Letöltés: 2024. okt. 29.)
- ⁸ SALAMON Konrád (2002): *Történelem IV. a középiskolák számára*. 9. kiadás. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 175. Az ott található fénykép forrását jelöli például: *Otthontalan emlékezet. Emlékkönyv a csehszlovák–magyar lakosságcsere 60. évfordulójára*. MOLNÁR Imre – SZARKA László (szerk.). MTE Kisebbségutató Intézet, Kecskés László Társaság, Komárom, 2007. 233.
- ⁹ Lásd például: BORHEGYI Péter – NÁRAY Mihály (2024): *Történelem 12.* Oktatási Hivatal, Budapest, 184–199.; BORONKAY Szabolcs – GIANONE András – KORMOS Zoltán – KOVÁCS Örs – TAMÁSINÉ MAKAY Mariann (2024): *Történelem 12.* 2. kiadás. Szent István Társulat, Budapest, 117–126.; SZÁRAY Miklós (2024): *Történelem 12. a középiskolák számára*. Oktatási Hivatal, Budapest, 168–181.;
- ¹⁰ Kerettanterv (2020) 45.
- ¹¹ Kerettanterv (2020) 37.
- ¹² Kerettanterv (2020) 36–37.
- ¹³ Lásd például: BINDORFFER Györgyi (1997): Nyelvében él az etnikum? Identitás, nyelvi és kulturális reprezentáció egy magyarországi sváb faluban. *Szociológiai Szemle*. 7. évf. 2. sz. 125–141.; EILER Ferenc (2018): A magyarországi német szervezetek történelempolitikai törekvései és a német kisebbségi sajtó (1921–1944) In: FILEP Tamás Gusztáv (szerk.): *Ünnep és felejtés: Emlékezet, identitás, politika*. Kalligram, Budapest, 20–51.; RITTER György (2022): „Oh, Vaterland, warum liebt Du es geschehen? Ó, hazánk, miért hagytad, hogy ez így legyen?” A magyarországi németek alávetettségi narratívája az Észak-Dunántúlon (1940–1970). Disszertáció. PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola. „Európa és a magyarság a 18-20. században” Doktori Program. Pécs, 85–412.
- ¹⁴ SEEWANN, Gerhard (2015): *A magyarországi németek története 2.* Argumentum Kiadó, Budapest. 335. UNGVÁRY Krisztián (2015): A potsdami történetírás legendái a történetírásban. A hatalom reprezentációi, hatalmi diskurzusok. In: RAINER M. János (szerk.): *Magyarok 1945-ben.* (Évkönyv XXI.). Országos Széchényi Könyvtár, 1956-os Intézet Alapítvány. Budapest, 248.
- ¹⁵ TÓTH Ágnes (1993): *Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései*. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét, 37–51.; G. VASS István (2005): Bevezetés. In: G. VASS István (szerk.): *Tildy Zoltán kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei. 1945. november 15.–1946. február 4.* (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 41.). Magyar Országos Levéltár, Budapest, 58–66.; RUTSCH Nóra (2010): Magyarország miért? A magyarországi németek kitelepítésének néhány kérdése. *Történelemtanítás (XLV.) Új folyam I. évf. 2010. 4. sz.* https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/wp-content/uploads/2010/12/01_04_10_Rutsch.pdf (Letöltés: 2025. jan. 17.); SEEWANN (2015) 335–353.; UNGVÁRY (2015) 248–302.
- ¹⁶ MARCHUT Réka (2014): *Töréspontok. A Budapest környéki németesség második világháborút követő felelősségre vonása és annak előzményei (1920–1948)*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Magyar Történelmi Társulat, Budaörsi Passió Egyesület, Budapest–Budaörs, 25.
- ¹⁷ A magyarországi német lakosságnak Németországba való áttelepítése. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. XIX-A-83-a. Az államigazgatás felsőbb szervei (1868–2014), Minisztertanács (Testület). Jegyzőkönyvek és mellékleteik (1945–1990). 1. napirendi pont, 76. jegyzőkönyv, 1945. december 22. 13.

Schweininger Péter: Felvetések az 1944 és 1950 közötti népmozgások középiskolai tanításához

- ¹⁸ 76. jegyzőkönyv az 1945. évi december hó 22-én délután ½ 1 óraker Tildy Zoltán elnöklete alatt tartott rendkívüli minisztertanácsról. In: G. VASS István (szerk., 2005): *Tildy Zoltán kormányának minisztertanácsai jegyzőkönyvei. 1945. november 15.–1946. február 4.* (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 41.). Magyar Országos Levéltár, Budapest, 349.
- ¹⁹ ARATÓ Endre (1961): Der „Volksbund der Deutschen in Ungarn” – eine Fünfte Kolonne des Hitlerfaschismus. Bemerkungen zu einigen „historischen” Arbeiten Johann Weidleins. In: DONNERT, Erich: *Jahrbuch für Geschichte der UdSSR und der volksdemokratischen Länder Europas. Band 5.* Rütten & Loening, Berlin, 289–296.;
- C. TÓTH Béla – HAJDU János (1962): *Der Volksbund in Ungarn.* Pannónia Könyvkiadó, Budapest.
- ²⁰ ABLONCZY Balázs (2024): Az utolsó nyár. Magyarország, 1944. Jaffa Kiadó, Budapest, 154–155.
- ²¹ SEEWANN (2015) 289.
- ²² UNGVÁRY Krisztián (2013): *A Horthy-rendszer mérlege. Diskrimináció, szociálpolitika, antiszemitizmus Magyarországon.* Jelenkor Kiadó – OSzK, Pécs–Budapest, 261. és 276–277.; SPANNENBERGER Norbert (2020): A magyarországi németek politikai mobilizációja (1920–1945). In: EILER Ferenc – TÓTH Ágnes (szerk.): *A magyarországi németek elmúlt 100 éve. Nemzetiségpolitika és helyi közösségek.* Társadalomtudományi Kutatóközpont, Argumentum Kiadó, Budapest, 126–142.
- ²³ BINDORFFER (1997) 125–141.; MARCHUT (2014) 51.; SEEWANN (2015) 188–192.
- ²⁴ Vö. KOLOZSI Ádám (2016): Mi svábok, jó magyarok voltunk. *Index, jan. 19.*
https://index.hu/tudomany/tortenelem/2016/01/19/svabok_deportalasa_kitelepítése/ (Letöltés: 2024. okt. 31.); *Mi svábok, mindig jó magyarok voltunk!* (2021) Dokumentumfilm. Rendező: LÁSZLÓ Gábor
- ²⁵ TÓTH Ágnes (2008): *Hazatértek. A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezete.* Gondolat Kiadó, Budapest, 17.
- ²⁶ ZINNER Tibor (2004): *A magyarországi németek kitelepítése.* Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 118.
- ²⁷ Az ideiglenes nemzeti kormány 600/1945. M. E. számú rendelete a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról. *Magyarországi Rendeletek Tára (1946) 79. évf. I–VI. füzet.* Magyar Belügyminisztérium, Budapest, 55.
- ²⁸ MÁRKUS Beáta (2021): A német származású lakosság Szovjetunióba deportálása a délkelet-magyarországi lokális források tükrében, 1944/1945. In: VIRÁNYI Péter (szerk.): *Európa 1944–1945.* MTA II. világháború története albizottság. Budapest, 178–181.
- ²⁹ ZINNER (2004) 118.
- ³⁰ Az otthonmaradt, de az elűzés alól fel nem mentett személyek számát Tóth Ágnes 1948-ra vonatkozóan 110.000 főre teszi: TÓTH (2008) 16.
- ³¹ TÓTH (1993) 190.
- ³² TÓTH (2008) 52.
- ³³ GÁRDONYI Jenő (1946): A békásmegyeri sváb ingatlanok új gazdái. *Magyar Nemzet, 2. évf. 253. sz. 3.* (nov. 10.); GÁRDONYI Jenő (1946): Háborús bűnösök és volksbundisták ingatlanait kobozták el vagy váltják meg. *Magyar Nemzet, 2. évf. 256. sz. 5.* (nov. 14.); Képzőművészek a kitelepített békásmegyeri svábok házaiban. *Filmhíradó, 1947. október, mafirt-kronika-090-06.*
<https://filmhivadokonline.hu/watch.php?id=6536> (Letöltés: 2024. nov. 2.)
- ³⁴ TÓTH (1993) 190.
- ³⁵ A. SAJTI Enikő (2004): *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947.* Napvilág Kiadó, Budapest, 347.
- ³⁶ TÓTH 1993 190.
- ³⁷ A. SAJTI (2004) 347.